

Đặc điểm tâm lý nạn nhân của tội phạm lừa đảo chiếm đoạt tài sản trên không gian mạng và phương hướng phòng ngừa

Bùi Thị Liên*, Nguyễn Hữu Đức**

*Khoa LLCT&KHXHNV, T01

**B8D54, T01, Học viện An ninh nhân dân

Received: 16/02/2024; Accepted: 26/02/2024; Published: 6/3/2024

Abstract: In recent times, criminals have increasingly used cyberspace to commit fraud and appropriate property. The increase in quantity and diversity in methods and tactics of criminal activities has been posing many risks and challenges, causing great consequences for society. One of the reasons why this crime situation tends to increase is due to factors originating from the victims themselves, especially the psychological weaknesses of internet users, social networks have created opportunities opportunities for criminals to take advantage of to commit crimes offense. The article analyzes and clarifies the psychological characteristics of victims of fraud, appropriation of property in cyberspace, on that basis, raises a number of problems in prevention work Crime uses high technology today

Keywords: Victim psychology, fraud criminals

1. Đặt vấn đề

Thời gian qua, tội phạm sử dụng không gian mạng để lừa đảo, chiếm đoạt tài sản ngày một gia tăng về số lượng, đa dạng về cách thức, thủ đoạn hoạt động phạm tội đã và đang đặt ra nhiều nguy cơ, thách thức, gây hệ lụy lớn đối với xã hội. Một trong những nguyên nhân dẫn đến tình hình tội phạm này có xu hướng gia tăng là do các yếu tố xuất phát từ chính các nạn nhân, đặc biệt là các điểm yếu trong tâm lý của người dùng internet, mạng xã hội đã tạo cơ hội cho các đối tượng phạm tội lợi dụng để thực hiện hành vi phạm tội. Bài viết đi vào phân tích, làm rõ các đặc điểm tâm lý nạn nhân của tội phạm lừa đảo, chiếm đoạt tài sản trên không gian mạng, trên cơ sở đó đặt ra một số vấn đề trong công tác phòng ngừa tội phạm sử dụng công nghệ cao hiện nay.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Đặc điểm tâm lý nạn nhân của tội phạm lừa đảo chiếm đoạt tài sản trên không gian mạng

2.1.1. Đặc điểm về nhận thức

Phân tích các biểu hiện về nhận thức tương ứng với khả năng bị lừa đảo trên không gian mạng cho thấy việc người dùng càng nhận thức tốt về các quy định pháp luật, về cách sử dụng mạng an toàn thì càng ít có nguy cơ bị lừa đảo trên không gian mạng.

Các ý kiến phỏng vấn nạn nhân của tội phạm lừa đảo chiếm đoạt tài sản trên không gian mạng cho thấy, các tình huống bị lừa thường xuất phát từ việc các nạn

nhân thiết hiệu biết về một lĩnh vực cụ thể nào đó, ví dụ không hiểu biết về quy định xử phạt giao thông, không nắm được về quy trình gửi tiền, hàng từ nước ngoài về Việt Nam. Khi các đối tượng lừa đảo cung cấp thông tin chuyển khoản hoặc hướng dẫn các thao tác trên thiết bị điện tử, nạn nhân không huy động được các kiến thức đã có để đối chiếu, dẫn đến bị dẫn dắt, bị lừa.

Bên cạnh đó, một trong những yếu tố tác động đến việc nạn nhân bị lừa chính là sự hạn chế về thời gian để xử lý thông tin. Các đối tượng lừa đảo thường tạo ra các tình huống khẩn cấp, hạn chế về thời gian, thời hạn xử lý, đưa nạn nhân vào tình thế, cảm giác gấp gáp phải hành động và quyết định nhanh. Quyết định được đưa ra trong thời gian ngắn khi bản thân người đưa ra quyết định còn hạn chế về nhận thức, dễ dẫn đến những sai lầm, rơi vào những cái bẫy của kẻ lừa đảo.

2.1.2. Đặc điểm về thái độ, tình cảm của nạn nhân

Trường hợp thứ nhất, các nạn nhân có tâm lý sợ hãi, bất an, lúng túng khi phải đối mặt với những vấn đề phát sinh trong đời sống hàng ngày hoặc do sự đe dọa của các đối tượng xấu. Các đối tượng lừa đảo sẽ lợi dụng tâm lý này để sử dụng lời nói, hình ảnh, thông tin tác động nhằm tạo ra sự lo sợ, bất an từ phía nạn nhân.

Kết quả khảo sát cho thấy, có 128/150 (85,3%) ý kiến cho rằng nạn nhân bộc lộ trạng thái tâm lý lo âu, hoang loạn và mất kiểm soát cảm xúc. Ý kiến phỏng

vấn các nạn nhân cho thấy, 100% các vụ việc lừa đảo diễn ra trên nền cảm xúc lo sợ, bất an của các nạn nhân. Trạng thái thiếu an toàn, lo lắng cho bản thân và những người xung quanh đã thôi thúc các nạn nhân thực hiện theo yêu cầu của các đối tượng lừa đảo, bị các đối tượng lừa đảo “thao túng” tâm lý.

Thù đoạn tạo ra sự lo sợ cho nạn nhân là phổ biến trong các phương thức thao túng tâm lý. Nguyên nhân là do bản thân mỗi người thường ít có khả năng phòng bị trong các tình huống có tính khẩn cấp, có nguy cơ đe dọa tính mạng, sự an toàn, trong sạch của bản thân mình và của người thân trong gia đình. Khi tình huống khẩn cấp bị các đối tượng đẩy lên cao, sẽ khiến cho người dân thiếu tỉnh táo, ít có sự tham khảo ý kiến từ những người xung quanh và vội vàng trong việc đưa ra quyết định.

Trường hợp thứ hai, nạn nhân có xu hướng tin tưởng người khác một cách thái quá, kể cả người lạ, khiến họ dễ bị lợi dụng. Khi tin tưởng người quá mức, người dùng thiếu sự phản biện trong việc đánh giá thông tin và đưa ra quyết định quá nhanh, thiếu cân nhắc và kiểm chứng. Họ dễ dàng tin vào các lời hứa hấp dẫn về lợi ích vật chất, sự thành công hoặc hạnh phúc, lạc quan kỳ vọng về tính khả thi mà không quan tâm hoặc không muốn quan tâm đến các nguy cơ, rủi ro.

Trường hợp thứ ba, nạn nhân có những đặc điểm về tình cảm như giàu lòng trắc ẩn, vị tha, dễ cảm thương với những số phận, cuộc đời bất hạnh. Các đối tượng lừa đảo có thể tạo ra các câu chuyện hoặc chiến dịch quyên góp giả mạo, thường liên quan đến các tình huống khẩn cấp hoặc nguy cơ như thảm họa, thiên tai, nghèo đói, bệnh tật để kêu gọi sự hỗ trợ, quyên góp từ người dùng mạng xã hội, sau đó chiếm đoạt số tiền.

2.1.3. Đặc điểm về hành vi

Các nạn nhân của tội phạm lừa đảo trên mạng thường bộc lộ sự tò mò, hiếu kỳ, thậm chí hiếu thắng, muốn chinh phục một mục tiêu đến cùng. Do đó, các đối tượng lừa đảo lợi dụng tâm lý này, kích thích sự tò mò, muốn khám phá ở chính phía nạn nhân để “giăng bẫy”.

Phóng vấn ý kiến của các nạn nhân và CBCS cho biết, các đối tượng lợi dụng tâm lý hiếu kỳ, tò mò để chủ động lan truyền tin giả, câu view, câu like bằng những hình ảnh giật gân, tin sốc hoặc những hình ảnh nhạy cảm. Các đường dẫn giả mạo với tiêu đề nổi bật, gọi sự tò mò về các vấn đề thời sự, xã hội, tiếp cận nạn nhân qua các đường link độc hại, phần mềm có chứa mã độc... Từ tâm lý tò mò, hiếu kỳ, nạn nhân chủ động tìm kiếm các thông tin theo đường dẫn được gửi

mà không có sự suy nghĩ, chọn lọc.

Về hành vi của nạn nhân, sự thiếu phản biện, thiếu tính đầu tranh của người dùng khi phát hiện những hành vi lừa đảo cũng vô tình khiến cho vấn nạn này trở nên ngày một phổ biến. Các ý kiến thu được từ quá trình khảo sát cho thấy, nạn nhân cho rằng khi bị lừa trên mạng rồi sẽ khó có thể lấy lại số tài sản đã mất, khó truy vết đối tượng lừa đảo nên không có nhu cầu báo cáo với cơ quan chức năng. Do đó, nạn nhân hạn chế việc báo cáo tội phạm, thiếu tính phản biện, đấu tranh với các hành vi lừa đảo trên không gian mạng.

2.1.4. Đặc điểm về nhu cầu

Nạn nhân của các vụ lừa đảo bộc lộ nhu cầu rõ nét về tiền bạc, lợi ích vật chất hoặc nhu cầu về quyền lực, lợi ích khác.

Nhu cầu về tài chính là một trong những yếu tố quan trọng đẩy họ vào nguy cơ bị lừa đảo qua mạng. Số liệu khảo sát cho thấy 135/150 (chiếm 90%) ý kiến của CBCS cho rằng biểu hiện “muốn kiếm tiền nhanh phục vụ cho nhu cầu tài chính của bản thân” bộc lộ rõ nét và rất rõ nét ở các nạn nhân.

Đối tượng lừa đảo đã lợi dụng tâm lý này để tạo ra cảm giác sốt sắng, nôn nóng muốn kiếm được tiền ở người dùng mạng xã hội, xây dựng kịch bản “kiếm tiền nhanh chóng” từ các giao dịch đầu tư hoặc ưu đãi đặc biệt nhận được từ các công ty tài chính.

2.1.5. Các đặc điểm tâm lý khác

Một số biểu hiện tâm lý khác khi nạn nhân bị lừa đảo chiếm đoạt tài sản trên không gian mạng như: thái độ “trầm tư”, thu mình và không chia sẻ với người thân xung quanh. Trạng thái thiếu linh hoạt trong suy nghĩ cũng như hành động, tâm lý “mắc kẹt” trong suy nghĩ tiêu cực, thiếu tự tin ở bản thân, thụ động trong xử lý khắc phục hậu quả. Điều này dẫn đến suy giảm khả năng giải quyết vấn đề, làm cho nạn nhân ít có cơ hội tìm kiếm giải pháp khả thi, dẫn đến tâm trạng tiêu cực gia tăng. Có 114/150 (76%) ý kiến cho rằng nạn nhân thường bộc lộ thái độ này sau khi bị lừa đảo.

Một số trường hợp khảo sát cho thấy, nạn nhân có thể bộc lộ trạng thái tâm lý bất ổn như: cô đơn, tự ti, chán nản và thiếu kết nối với thực tại. Những biểu hiện bất ổn về tâm lý đó có thể thôi thúc các nạn nhân tìm kiếm mối quan hệ mới trên mạng, giải tỏa nỗi cô đơn, phiền muộn bằng cách kết nối với một người lạ, đặt niềm tin vào họ mà không có sự suy đoán, tính toán. Trạng thái thiếu phòng bị này là cơ hội để các đối tượng lừa đảo lợi dụng.

Trong một số tình huống, các biểu hiện tâm lý bình thường của người dùng internet, mạng xã hội cũng có thể trở thành căn cứ để các đối tượng dàn dựng

“kịch bản” lừa đảo một cách chi tiết, công phu. Vì tâm lý “điễn ra một cách bình thường” nên các đối tượng lừa đảo nắm được quy luật đó để đưa vào những tình huống đời thường để dẫn dắt và nhiều trường hợp đã lừa đảo thành công, dựa trên chính tâm lý “bình thường”, “mắt cảnh giác” của người dân.

2.2. Phương hướng phòng ngừa

2.2.1. Nâng cao nhận thức, nắm bắt trước các vấn đề có liên quan tới các hành vi lừa đảo chiếm đoạt tài sản (LDCĐTS) trên không gian mạng.

- Nâng cao nhận thức về mức độ nghiêm trọng của các hành vi lừa đảo chiếm đoạt tài sản trên không gian mạng.

Sự cảnh tỉnh của người dân trong các vụ việc liên quan đến LĐTĐTS trên không gian mạng chính là mấu chốt của công tác phòng ngừa. Bởi chính sự lơ là trong hoạt động thường ngày của mỗi người, mà họ trở thành nạn nhân. Theo khảo sát, các nạn nhân thường không phát hiện dấu hiệu lừa đảo cho đến khi sự việc đã xảy ra, cho thấy kiến thức của mỗi người về loại tội phạm này còn chưa được rõ rệt. Thêm nữa, nếu nạn nhân chưa có sự phổ biến về các phương thức của tội phạm, sẽ càng khó hơn trong việc đưa ra phương pháp phòng ngừa sau này.

Do vậy, công tác phòng ngừa hiện nay trước mắt vẫn phải gắn liền với tầm hiểu biết của nạn nhân về các vụ việc phạm tội LĐTĐTS trên không gian mạng. Thông qua việc nhận thức đúng, quần chúng mới có một tâm lý phòng vệ, có khả năng bảo vệ bản thân trước các dấu hiệu tội phạm. Sau đó, mới có thể sử dụng kiến thức sẵn có của mình, để không những phòng ngừa mà còn ngăn chặn những vụ việc tương tự tiếp diễn.

- Trang bị thêm những kiến thức phòng ngừa các loại lừa đảo chiếm đoạt tài sản trên không gian mạng cho người dân.

Kiến thức về những vụ việc có tính chất lừa đảo là chưa đủ, hiểu rõ về cách phòng ngừa các vụ việc đó cũng là yếu tố chủ chốt trong công tác này. Mỗi hành vi LĐTĐTS trên không gian mạng sẽ có những dấu hiệu khác nhau, nhưng chúng đều có một mục đích nhất định, đó là chiếm đoạt lợi ích vật chất. Vì vậy, phần lớn đối tượng phạm tội sẽ hướng tới tâm lý tò mò hoặc ham muốn của nạn nhân, từ đó dần dần thao túng nạn nhân để thực hiện hành vi lừa đảo. Những quần chúng khi đã có đầy đủ kiến thức về tội phạm LĐTĐTS trên không gian mạng, sẽ chủ động hơn trong công tác phòng ngừa và có khả năng tự bảo vệ chính mình. Thêm nữa, khi được tiếp thu các biện

pháp phòng ngừa về những vụ việc cụ thể, họ còn có khả năng phát hiện sớm, tránh việc trở thành nạn nhân.

2.2.2. Bồi dưỡng kiến thức về công nghệ cao, tích cực tìm hiểu về pháp luật có liên quan tới tội phạm LĐTĐTS trên không gian mạng cho người dân.

- Hiểu rõ được cách hoạt động của mọi nền tảng xã hội trên không gian mạng, quy tắc ứng xử, sử dụng không gian mạng hiệu quả, tránh tương tác, tiếp xúc với những nguồn mà mình không biết. Trong quá trình khảo sát, có thể nhận thấy sự khác biệt về trình độ sử dụng công nghệ của từng lứa tuổi. Mỗi cá nhân không nên chỉ tự trau dồi kiến thức công nghệ cho bản thân, mà còn phải hướng dẫn người bên cạnh mình bởi mức độ tiếp thu của mỗi người là khác nhau.

- Nắm rõ quy định pháp luật có liên quan tới LĐTĐTS trên không gian mạng. Đề chủ động hơn trong việc phát hiện và phòng ngừa tội phạm LĐTĐTS trên không gian mạng, tìm hiểu về pháp luật cơ bản cũng là điều hết sức quan trọng. Đặc biệt là luật về an ninh mạng, luật về tội lừa đảo chiếm đoạt tài sản, hiểu rõ được các văn bản pháp lý sẽ phần nào giảm bớt tâm lý lo sợ trong người dân. Khi đã được trang bị các kiến thức về pháp luật, quần chúng sẽ không hoang mang, thậm chí còn có thể sử dụng những kiến thức đó làm vũ khí để chống lại tội phạm. Vì vậy, mỗi người sẽ cần chuẩn bị sẵn cho mình tư liệu về pháp luật, bởi qua đó sẽ góp phần hiểu được cách hoạt động của tội phạm LĐTĐTS trên không gian mạng.

3. Kết luận

Tâm lý nạn nhân của tội phạm lừa đảo chiếm đoạt tài sản trên không gian mạng là một trong những vấn đề rất cần được nghiên cứu, làm rõ nhằm giải thích nguyên nhân vì sao một người có thể bị lừa đảo, các yếu tố ảnh hưởng đến quá trình các nạn nhân bị lừa để từ đó đề xuất những giải pháp góp phần phòng ngừa tội phạm này một cách hiệu quả. Với cách tiếp cận nghiên cứu từ phía tâm lý nạn nhân, bài viết đóng góp một góc nhìn hướng đến người dùng internet và mạng xã hội nâng cao ý thức cảnh giác, phòng ngừa không để bản thân trở thành nạn nhân của các đối tượng lừa đảo chiếm đoạt tài sản trên không gian mạng./.

Tài liệu tham khảo

- [1] Bộ luật Hình sự, năm 2015, sửa đổi, bổ sung năm 2017, Nhà xuất bản Chính trị Quốc gia sự thật
- [2] <https://blog.viettelcybersecurity.com/bao-cao-lua-dao-chau-a-2023-asia-scam-report-2023/>
- [3] Bernd-Dieter Meier (2006), Kriminologie – (6-Auflage), C.H.Beck, Munchen, tr. 217-248
- [4] Bộ luật Tố tụng hình sự 2003, Nhà xuất bản chính trị quốc gia sự thật (Điều 51)